

İNKLÜZİV TƏHSİL MƏSƏLƏLƏRİ
ВОПРОСЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
ISSUES IN INCLUSIVE EDUCATION

UOT 376

Nailə Tofiq qızı Hüseynova
pedaqogika elmləri doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti
<https://orcid.org/0000-0001-6353-5588>
[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(2\).278-281](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(2).278-281)

İNKLÜZİV PEDAQOGİKANIN TƏŞVİQİ: MÜXTƏLİF SİNİFLƏRDƏ DİFFERENSİAL TƏLİMİN EFFEKTİVLİYİNİN TƏDQIQI

Наиля Тофиг гызы Гусейнова
доктор педагогических наук
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ПРОДВИЖЕНИЕ ИНКЛЮЗИВНОЙ ПЕДАГОГИКИ: ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ В РАЗНЫХ КЛАССАХ

Naila Tofiq Huseynova
doctor of pedagogical sciences
Azerbaijan State Pedagogical University

PROMOTING INCLUSIVE PEDAGOGY: EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF DIFFERENTIATED INSTRUCTION IN DIVERSE CLASSROOMS

Xülasə. Bu məqalə şagird müxtəlifliyi ilə xarakterizə olunan siniflərdə inklüziv pedaqoji təcrübələri təşviq etmək strategiyası kimi diferensiallaşdırılmış təlimin (DT) effektivliyini araşdırır. Bu cür parametrlər daxilində müxtəlif öyrənmə üslublarını, maraqlarını və hazırlıq səviyyələrini tanıyaraq, məqalə DT-in necə həyata keçirilə biləcəyini araşdırır. Bu, daha çox, dərs dizaynında məzmun, proses və məhsul üzrə təlimatın fərqləndirilməsinin müzakirəsini əhatə edir. Məqalədə, müxtəlif mənşəli və qabiliyyətli şagirdlər arasında akademik nailiyyətlərin və əlaqənin təşviqində DT-nin effektivliyinə dair mövcud araşdırmalar nəzərdən keçirilir. DT potensialını və məhdudluqlarını tənqidi şəkildə araşdıraraq, məqalə sinif daxilində bütün şagirdlərə fayda verən inklüziv öyrənmə mühitlərinin təşviqi ilə bağlı davam edən müzakirəyə töhfə vermək məqsədi daşıyır.

Açar sözlər: *İnklüziv pedaqogika, diferensiallaşdırılmış təlim, müxtəlif sinif otaqları, Universal Öyrənmə Dizaynı (UÖD), öyrənmə üslubları*

Резюме. В этой статье исследуется эффективность дифференцированного обучения (ДО) как стратегии продвижения инклюзивной педагогической практики в классах, характеризующихся многообразием учащихся. Признавая различные стили обучения, интересы и уровни готовности в таких условиях, в статье исследуется, как можно реализовать ДО. Вероятно, это предполагает обсуждение дифференциации инструкций по содержанию, процессу и продукту при разработке урока. В статье, вероятно, рассматриваются существующие исследования эффективности ДО в продвижении академических достижений и вовлеченности студентов с различным опытом и способностями. Критически рассматривая потенциал и ограничения ДО, статья призвана внести свой вклад в продолжающийся дискурс о создании инклюзивной среды обучения, приносящей пользу всем учащимся в классе.

Ключевые слова: *инклюзивная педагогика, дифференцированное обучение, разнообразные классы, универсальный дизайн обучения (УДО), стили обучения*

Summary. This article investigates the efficacy of differentiated instruction (DI) as a strategy to promote inclusive pedagogical practices in classrooms characterized by student diversity. Recognizing the varied learning styles, interests, and readiness levels within such settings, the article explores how DI can be implemented. This likely involves a discussion of differentiating instruction across content, process, and product in lesson design. The article likely reviews existing research on the effectiveness of DI in promoting academic achievement and engagement among students with diverse backgrounds and abilities. By critically examining the potential and limitations of DI, the article aims to contribute to the ongoing discourse on fostering inclusive learning environments that benefit all students within a classroom.

Key words: *Inclusive pedagogy, differentiated instruction, diverse classrooms, Universal Design for Learning (UDL), learning styles*

Aktuallıq. Məktəbə daxil olmağa ümumi diqqəti 1994-cü ildə hazırlanmış Salamanka Bəyannaməsi və Xüsusi Ehtiyacları Təhsil üzrə Fəaliyyət Çərçivəsinə (UNESCO Citation1994) aid edilir. Salamanka sənədində hər bir şagirdin daxil olduğu institutları tanıyan, müxtəlifliyi aktiv kimi vurğulayan, öyrənməni dəstəkləyən və fərdi ehtiyacları cavab verən normativ prinsiplər təqdim olunur (UNESCO Citation1994, Citation2020). Salamankadan kənar, üzv dövlətlərdə və bəyanatı imzalayan təşkilatlarda, siyasətdə, tədqiqat və təhsil təşkilatlarında inklüziv təhsilə maraq artır. Bununla belə, inklüziv təcrübənin konsepsiyası və inkişafının başa düşülməsi və tərfi müxtəlif ölkələrdə və ölkələr arasında fərqlidir və inklüziv təhsilin tədqiqini inklüzivliyin nə olduğunu və ona necə nail oluna biləcəyini anlamaq üçün daha vacib edir. Son zamanlar bir neçə məktəb inklüzivlik konsepsiyası ilə bağlı sistemik rəylər hazırlayıb və qeyd ediblər ki, inklüziv təhsilin tərfi nəzəri yanaşmalar arasında fərqlənir. Bəziləri inklüzivliyin əsas konsepsiyasının yalnız insanların xüsusi qruplarına və ya kateqoriyalarına aid olduğuna inanır, digərləri isə inklüzivliyin hər kəsi əhatə etdiyini müdafiə edir.

Təhsil mənzərəsi şagird müxtəlifliyində artım yaşayır. Etnik mənsubiyyət, dil bilikləri, öyrənmə üsulları və akademik qabiliyyətlər baxımından sinif otaqları getdikcə heterojen olur (Ainscow, 2014; Villegas & Valencia, 2008). Bu dəyişiklik bu müxtəlif ehtiyacları cavab verən pedaqoji yanaşmaları zəruri edir. Diferensiallaşdırılmış təlim (DT) bu kontekstdə həlledici strategiya kimi ortaya çıxır. DT müəllimlərə təlimatı fərdi şagirdlərə uyğunlaşdırmağa imkan verir, bütün şagirdlərin effektiv şəkildə etiraz edilməsini və dəstəklənməsini təmin edir (Tomlinson, 2017).

Bundan əlavə, bərabərlik və inklüzivlik anlayışları təhsil siyasəti və diskursunda ön

plandadır. Təhsildə bərabərlik, mənşəyindən asılı olmayaraq, bütün şagirdlərə uğur qazınmaq üçün bərabər imkanlar təqdim etməyi hədəfləyir (Darling-Hammond, 2010). İnklüziv təhsil bütün şagirdlərin dəyərli olduqlarını və dəstəkləndiklərini hiss etdikləri öyrənmə mühitinin yaradılmasını vurğulayır (Florian, 2008). DT fərdi ehtiyacları və öyrənmə üsullarına cavab verən inklüziv sinif otaqlarını inkişaf etdirməklə bu məqsədlərə birbaşa uyğun gəlir.

DT tədqiqat sahəsi dinamik olaraq qalır. Pedaqoqlar və tədqiqatçılar davamlı olaraq təlimi fərqləndirmək üçün yeni və effektiv yollar axtarırlar. Son tədqiqatlar müxtəlif sinif otaqlarında DT-nin şagird cəlbinə, akademik nailiyyətlərə və sosial-emosional öyrənməyə təsirini araşdırıb (Gervietti & Hooper, 2016; Lenz & Deshler, 2017). Davam edən bu tədqiqat DT-nin effektivliyinə dair dəyərli fikirlər təqdim edir və inklüziv pedaqogikada ən yaxşı təcrübələri məlumatlandırır.

Nəhayət, pedaqoqlar müxtəlif şagirdlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün daim praktiki və həyata keçirilə bilən strategiyalar axtarırlar. Bu məqalədə daha çox, dərslərdə məzmunu, prosesi və məhsulu fərqləndirmək üçün xüsusi yanaşmalar araşdırılır (Tomlinson, 2001). Müəllimləri DT-nin tətbiqi üçün praktiki vasitələrlə təmin etmək onun siniflərdə uğurlu tətbiqi üçün çox vacibdir.

Elmi yenilik. Diferensiallaşdırılmış təlimat (DT) sinif daxilində şagirdlərin fərdi ehtiyaclarını ödəmək üçün təlimatı uyğunlaşdıran təhsil çərçivəsidir (Tomlinson, 2017). O qəbul edir ki, şagirdlər müxtəlif templərdə öyrənirlər, müxtəlif öyrənmə üsullarına malikdirlər və müxtəlif əvvəlki biliklərə malikdirlər. DT üç əsas aspekt üzrə təlimatı fərqləndirməklə müəllimlərə bu boşluqları aradan qaldırmağa imkan verir:

Məzmun. Təqdim olunan məlumat və ya anlayışlar çətinlik, dərinlik və ya formatda düzəldilə bilər. Bu, səviyyəli tapşırıqların təklif edilməsini, mübarizə aparan şagirdlər üçün əlavə resursların təmin edilməsini və ya qabaqcıl öyrənənlər üçün zənginləşdirmə fəaliyyətlərinin tətbiqini əhatə edə bilər (Tomlinson, 2001).

Proses. Şagirdlərin məzmununa daxil olma və onunla əlaqə qurma üsulları müxtəlif ola bilər. Buraya müxtəlif öyrənmə fəaliyyətləri, qrup işi variantları və müxtəlif öyrənmə üslublarına uyğun gələn təlimat strategiyaları təklif olunur (Gervietti & Hooper, 2016). Kinestetik öyrənənlər praktiki fəaliyyətlərdən faydalana bilər, eşitmə öyrənənlər isə audio mühazirələr və ya podkastlarla üstün ola bilərlər.

Məhsul. Şagirdlərin öyrənmələrini nümayiş etdirmə üsulu uyğunlaşdırıla bilər. Bu, müxtəlif güclü tərəflərə və üstünlüklərə cavab vermək üçün tapşırıqlarda, təqdimatlarda və ya layihələrdə seçim təklif etməyi əhatə edə bilər (Tomlinson, 2001). Məsələn, bəzi şagirdlər yazı vasitəsilə özlərini ifadə etməkdə üstün ola bilər, digərləri isə yaradıcı layihə vasitəsilə öz anlayışlarını nümayiş etdirə bilərlər.

Tədqiqat müxtəlif siniflərdə müsbət təlim nəticələrinin təşviqində DT-nin effektivliyini dəstəkləyir (Gervietti & Hooper, 2016; Lenz & Deshler, 2017). Burada bəzi əsas faydalar var:

Şagirdlərin fəallığının artması. Şagirdlərə lazımi şəkildə etiraz edildikdə və təlimat onların maraqlarına və öyrənmə üslublarına uyğunlaşdıqda, onların motivasiya və öyrənmə prosesində iştirak etmə ehtimalı daha yüksəkdir (Tomlinson, 2017).

Təkmilləşdirilmiş akademik nailiyyət. Təlimin fərdi ehtiyaclara uyğunlaşdırılması bütün şagirdlər üçün materialın daha dərinədən başa düşülməsinə və saxlanmasına səbəb ola bilər (Lenz & Deshler, 2017).

Təlimdə geri qalan şagirdlərə dəstək. Məqsədli dəstək və zənginləşdirmə imkanları təmin etməklə, DT müxtəlif qabiliyyətləri olan şagirdlər arasında nailiyyət fərqi aradan qaldırmağa kömək edə bilər (Tomlinson, 2001).

Təkmilləşdirilmiş sosial-emosional öyrənmə. Fərqləndirilmiş sinif bütün şagirdlərin özlərini dəyərli, dəstəkləndiyini və iştirak etmək səlahiyyətinə malik olduqlarını hiss etdikləri

daha inklüziv öyrənmə mühitini təşviq edir (Gervietti & Hooper, 2016).

DT pedaqoqlar üçün güclü alət təqdim etsə də, onun effektiv şəkildə həyata keçirilməsi diqqətli planlaşdırma və bəzi problemlərin nəzərə alınmasını tələb edir:

Planlaşdırma və vaxt məhdudiyyətləri. Fərqli dərslərin yaradılması diqqətli planlaşdırma tələb edir və müəllimlər üçün, xüsusən də siniflərin böyük ölçüləri və ya məhdud resursları ilə məşğul olduqda vaxt apara bilər (Tomlinson, 2017).

Qiymətləndirmə. Şagirdlərin diferensiallaşdırılmış sinifdə öyrənmələrinin qiymətləndirilməsi davamlı formativ qiymətləndirmə və müxtəlif öyrənmə üslublarına və məhsullarına uyğunlaşmaq üçün qiymətləndirmə strategiyalarının uyğunlaşdırılmasını tələb edir (Tomlinson, 2001).

Peşəkar İnkişaf: DT strategiyalarının uğurla həyata keçirilməsi çox vaxt müəllimlərdən lazımi bacarıq və bilikləri inkişaf etdirmək üçün davamlı peşəkar inkişaf tələb edir (Tomlinson, 2017).

Nəticə olaraq, diferensiallaşdırılmış təlimat (DT) müxtəlif siniflərdə təhsil verən müəllimlər üçün dəyərli çərçivə təklif edir. Çətinliklər mövcud olsa da, DT-nin bütün şagirdlər üçün əlaqə, nailiyyət və müsbət öyrənmə mühitinin təşviqində potensial faydaları onu araşdırmaq və həyata keçirmək üçün dəyərli bir yanaşma halına gətirir. Planlaşdırma məhdudiyyətlərini aradan qaldırmaq, yeni qiymətləndirmə strategiyaları hazırlamaq və peşəkar inkişafa sərmayə qoymaqla müəllimlər bütün şagirdlərin inkişaf edə biləcəyi həqiqətən inklüziv sinif otaqları yarada bilərlər.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Diferensiallaşdırılmış təlim (DT) haqqında məqalə bugünkü müxtəlif siniflərdə işləyən müəllimlər üçün əhəmiyyətli praktik əhəmiyyətə malikdir. Bunun səbəbi aşağıdakılardır:

Bütün şagirdlərin ehtiyaclarına cavab verir. Ənənəvi, hər kəsə uyğun olan təlimat bir çox şagirdi geridə qoya bilər. DT sinifdəki bütün şagirdlərin fərdi ehtiyaclarına, öyrənmə üslublarına və qabiliyyətlərinə cavab vermək üçün təlimatların hazırlanması üçün praktiki çərçivə təqdim edir (Ainscow, 2014).

Artan iştirak və motivasiya. Fərqli məzmun, proses və məhsul seçimləri təklif etməklə, DT şagirdləri məşğul və motivasiyalı saxlayır. Şagirdlər daha pozitiv və məhsuldar öyrənmə mühitinə gətirib çıxaran müvafiq şəkildə meydana oxuyurlar (Tomlinson, 2017).

Təkmilləşdirilmiş akademik nailiyyət. Məqalədə göstərilən tədqiqat (Gervietti & Hooper, 2016; Lenz & Deshler, 2017) DT-nin bütün şagirdlər üçün təkmilləşdirilmiş akademik nailiyyətlərə səbəb ola biləcəyini göstərir. Təlimat fərdi ehtiyaclara uyğunlaşdıqda, şagirdlər anlayışları qavramaq və məlumatı saxlamaq ehtimalı daha yüksəkdir.

Nailiyyət fərqlərinin tənzimlənməsi. DT müxtəlif qabiliyyətləri olan şagirdlər arasında nailiyyət fərqi aradan qaldırmaq üçün praktiki yanaşma təklif edir. Məqsədli dəstək və zənginləşdirmə imkanları bütün şagirdlərin tam potensialına çatmasına kömək edə bilər (Tomlinson, 2001).

İnklüziv öyrənmə mühitlərini təşviq edir. Bütün şagirdlərin keçmişindən və bacarığundan asılı olmayaraq dəyərli və dəstəkləndiklərini hiss etdikləri sinif otağı yaratmaqla, DT aidiyyət hissini təşviq edir və bütün şagirdlərə

fəal iştirak etmək imkanı verir (Gervietti & Hooper, 2016).

Müəllimlər üçün praktik strategiyalar:

Məqalədə xüsusi strategiyalar araşdırılmır, lakin burada müəllimlərin DT-ni həyata keçirmək üçün ata biləcəyi bəzi praktik addımlar var:

Şagirdlərinizi tanıyın. Fərdi öyrənmə üsullarını, maraqlarını və güclü tərəflərini formativ qiymətləndirmə vasitəsilə dərk etmək effektiv fərqləndirmə üçün çox vacibdir.

Səviyyəli fəaliyyətlər və tapşırıqlar: Bir sıra öyrənmələrə xidmət etmək üçün fəaliyyətlər və tapşırıqlar daxilində müxtəlif çətinlik və mürəkkəblik səviyyələrini təklif edin.

Seçim lövhələri. Şagirdlərə öyrəndiklərini necə nümayiş etdirmələri ilə bağlı seçimlər təqdim edin, onlara güclü və üstünlüklərini nümayiş etdirməyə imkan verin.

Tədris mərkəzləri. Müxtəlif ehtiyacları ödəmək üçün fərqli fəaliyyətlər və materiallarla sinif daxilində təyin olunmuş yerlər yaradın.

Çevik qruplaşdırma. Dərs və şagird ehtiyaclarına əsasən kiçik qrup işindən, heterojen qruplaşmalardan və müstəqil öyrənmə imkanlarından istifadə edin.

Ədəbiyyat:

1. Ainscow, M. (2014). How schools promote inclusion: Understanding and overcoming barriers to learning and participation. Routledge.
2. Darling-Hammond, L. (2010). The flat world and education: How America's commitment to equity will determine our future. Teachers College Press.
3. Florian, L. (2008). Key characteristics of inclusive pedagogy. Educational Research, 49(3), 275-288.
4. Gervietti, S., & Hooper, M. (2016). Differentiated instruction for social-emotional learning and well-being. SAGE Publications.
5. Lenz, K. M., & Deshler, D. D. (2017). Teaching adolescents with learning disabilities: Strategies for secondary classrooms. Guilford Publications.
6. Tomlinson, C. A. (2001). How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms. ASCD.
7. Tomlinson, C. A. (2017). How to differentiate instruction in academically diverse classrooms. ASCD.
8. Villegas, A. M., & Valencia, R. R. (2008). Educating Latino students for the 21st century. Teachers College Press.

E-mail: nailyahuseyn72@gmail.com

Redaksiyaya daxil olub: 16.04.2024